

Tussenpaus

Palache neemt hamer
over van Jacques Coronel

PKN

spreekt zich
uit over BDS

Ckyne

De restauratie van een
Boheemse synagoge

Ode

Zwijmelen bij
Natalie Portman

NIW 28

NIEUW ISRAELIETISCH WEEKBLAD

4 april 2014 • 4 nisan 5774 • Jaargang 149

Begin sjabbat 19.00 uur • Einde sjabbat 21.04 uur

Cool kosjer cooking

op de WIZO FoodFair

Losse nummers € 3,05

8 717973 665311

Sjoeltoerisme in Bohemen

De gloriejaren van de Joodse
gemeenschap van het
Tsjechische Ckyne zijn meer
dan een eeuw geleden. Een
erre nazaat keert terug naar
Bohemen voor een plechtigheid
bij de voormalige synagoge. Met
een gemengde gevoelens.

HELEEN SITTIG

Op een zaterdag in het najaar van 2013 zit de synagoge van het Zuid-Tsjechische plaatsje Ckyne stampvol. De sonore tenor van voorzanger Michal Forst vult de ruimte. Alle aanwezigen beseffen hoe bijzonder dit moment is. Dit moet al ruim een eeuw niet meer zijn voorgekomen.

Dan wordt de Torarol onthuld, die tot dat moment onder een beschermende gebedsmantel ligt. De volle zaal wacht terwijl de chazan en enkele helpers haastig maar voorzichtig het perkament door hun handen laten glijden. Er is geen rabbijn om de dienst te leiden en daarom doet de chazan het. De

Torarol van Ckyne heeft tientallen jaren onder de dakbalken verstopt gezeten.

Deze voormalige synagoge is al bijna honderd jaar niet meer als gebedshuis gebruikt. De dorpsynagoge werd in 1828 geopend en trok toen bezoekers uit de wijde omgeving. Maar de gloriejaren van het gebouw zou niet langer dan zo'n zeventig jaar duren. Toen de Boheemse Joden halverwege de 19e eeuw burgerrechten kregen, mochten ze voor het eerst zelf beslissen waar ze wilden wonen. Veel Joden gingen liever in de stad wonen dan op het verarmde platteland. Het handjevol resterende Joden van Ckyne kon er niet meer zo'n grote synagoge op na houden, en aan het begin van de 20e eeuw werden er nog maar sporadisch diensten gehouden.

Het pand, dat een paar jaar geleden nog een bouwval was, steekt blinkend wit boven de daken van het dorp uit. Voor zo'n klein dorpje – Ckyne heeft zo'n 1500 inwoners – is het een opmerkelijk imposant gebouw. Een stille herinnering aan het feit dat hier in de heuvels van Sumava, het Boheemse Woud, ooit veel Joden leefden. Het gerestaureerde gebouw zal na de bijeenkomst van vandaag als museum en cultureel centrum dienen. Ik ben hier zelf omdat het de synagoge van mijn voorouders is. Mijn vaders familie komt oorspronkelijk uit Ckyne.

Uittocht

Samen met andere nakomelingen van de Joden van Ckyne, inmiddels over verscheidene werelddelen verspreid, ben ik uitgenodigd voor deze ceremonie. In totaal zijn er achttien

gekomen. Mijn laatste directe voorouder die in Ckyne woonde, was mijn overgrootvader Heinrich. Hij is waarschijnlijk al als jongen uit Ckyne weggetrokken, eerst naar de middelgrote steden Ceské Budejovice en Plzen, en daarna naar Praag. Hij zou overlijden in Berlijn, de stad waar mijn vader is geboren. Mijn vader, die later op zijn beurt weer verder zou trekken, en het grootste deel van zijn volwassen leven in Nederland zou wonen. Ook de andere Sittigs gingen eind 19e eeuw weg uit Ckyne. Velen gingen naar Praag, anderen naar Wenen, sommigen naar de Hongaarse stad Pécs en nog anderen naar de Verenigde Staten.

Als ik word uitgenodigd voor de plechtigheid, heb ik gemengde gevoelens. Aan de ene kant wil ik plaatsnemen in de synagoge waar ooit mijn voorvaderen hebben gebeden, lopen door de straten waar zij liepen, misschien

**Ik bespeur een
zeker ongemak
bij mezelf omdat
ik niet weet hoe
de dorpingen
tegenover ons
staan**

Onder: interieur van de sjoel voor renovatie

V.l.n.r.: Alexander Woodle (VS), Nachum Jacobi (Israël), [rabbijn] Kineret Sittig (Nederland), Hermann Loeffler (Duitseland) en chazan Michal Forst (Tsjechië) tijdens de inwijdingsdienst.

voelen wat zij voelden. Maar tegelijk vind ik die gevoelens een vorm van kitsch. Hoezo voelen wat mijn voorouders voelden, als ik er eventjes een paar dagen ga rondlopen? En waarom naar de synagoge? Ik ben weliswaar Joods, maar niet religieus.

Hoe dan ook, ik voel me vereerd door de uitnodiging en sta open voor allerhande emoties. Zal de ontroering de overhand krijgen, of blijf ik een afstandelijke buitenstaander? Ik verwacht dat ik het op z'n minst indrukwekkend zal vinden als ik op de banken plaatsneem waar ooit mijn voorouders hebben gebeden. De Sjoa speelt bij dat gevoel ook een rol, ook al waren de Joden van Ckyne al ruim voor de oorlog aan hun uittocht begonnen. Het dorp was al praktisch *Judenrein* vóór de komst van de nazi's. Uiteindelijk zijn de veertien overgebleven Joodse bewoners van het dorp in de handen van de nazi's gevallen. De synagoge zelf is niet in brand ge-

stoken, gesloopt of geplunderd in de nazitijd, in tegenstelling tot veel andere Tsjechische dorps-sjoeltjes.

De Joodse bevolking van het toenmalige Tsjechoslowakije werd vrijwel geheel weggevaagd tijdens de Tweede Wereldoorlog. Volgens een volkstelling in 1921 woonden

Tot in de jaren 80 waren er in de voormalige synagoge woningen en een timmermans-werkplaats

er in heel Tsjechoslowakije 354.342 Joden, waarvan bijna 80.000 in Bohemen. Volgens historici waren het er in werkelijkheid meer en vulden veel Boheemse Joden niet 'Joods' in maar 'Tsjechoslowaaks'. In 1945 leefden er nog 14.000 Joden in het huidige Tsjechië en Slowakije. In 2010 werd het aantal Joden in Tsjechië geschat op 3900 en in Slowakije op 2600.

Doorzettingsvermogen

Ik bespeur een zeker ongemak bij mezelf omdat ik niet weet hoe de dorpingen eigenlijk tegenover ons staan. Vinden zij het ook zo uniek dat afstammelingen van hun dorpsgenoten opeens weer op de stoep staan? Wie weet vinden ze het wel zonde dat er zoveel geld is geïnvesteerd in het opknappen van de synagoge – geld dat tenslotte ook voor heel andere dingen had kunnen worden gebruikt. Misschien zijn er wel veel urgenter zaken voor de bewoners. Op de achtergrond speelt nog een andere vraag mee: waarom is het gebouw eigenlijk gerestaureerd en vooral, voor wie? In Ckyne is geen Jood meer te vinden.

De restauratie van de sjoel van Ckyne is een verhaal van doorzettingsvermogen en vertrouwen. Het is ook voor een groot deel het verhaal van één vrouw: lerares Jindra Bromová (52). Ze kwam, afkomstig uit Praag, als twintiger in Ckyne wonen, en raakte meteen gefascineerd door 'die ruïne met het oog erop geschilderd'. Beetje bij beetje zocht ze informatie over de achtergrond van het verwaarloosde gebouw, en samen met haar bondgenoot, Jan Podlesák (ook leraar), wist

ze de plaatselijke bevolking en autoriteiten mee te slepen in haar enthousiasme voor het renoveren van de sjoel. Voor Podlesák is het slechts één van zijn obsessies, hij zet zich al sinds jaren in z'n eentje in voor het behoud van de andere stille getuige van het Joodse verleden van Ckyne, de begraafplaats met grafstenen uit de 17e tot en met de 20e eeuw.

Podlesák is een wat stille, stijve oudere heer, die volgens de dynamische Bromová zo hard aan de restauratie van de begraafplaats heeft gewerkt dat hij daardoor een hersenbloeding heeft gekregen. Op een internetsite over de Joodse geschiedenis van Ckyne valt te lezen dat de begraafplaats in de naoorlogse periode verschillende keren slachtoffer is geworden van vandalisme, maar Bromová zegt dat ze niet weet waar dat verhaal vandaan komt. Hoogstens een beetje 'gewoon vandalisme', zegt ze. Jirí Daníček van de Federatie van Joodse Gemeentes in Tsjechië brengt eventuele vernielingen niet in verband met antisemitisme, dat volgens hem in Tsjechië niet erg leeft. Het grote probleem dat hij ziet, is dat er niet voldoende geld is om alle vierhonderd Joodse begraafplaatsen die er in Tsjechië zijn naar behoren te onderhouden.

Harmonie en volkswuede

Tot in de jaren 80 waren er in de voormalige synagoge woningen en een timmermanswerkplaats. Het pand werd daarna overgenomen door een landbouwcoöperatie, die het zou gaan gebruiken als opslagplaats. Maar dat plan werd door de geschiedenis ingehaald. Het werd 1989, er kwam met de Fluwelen Revolutie een einde aan het communistische Tsjechoslowakije, en alles werd anders. In dat nieuwe tijdsgewricht konden Bromová en Podlesák snel zakendoen: er werd een vereniging opgericht tot behoud van de synagoge en het gebouw werd aangekocht door de gemeente. Snel kwam er een plan van aanpak en met hulp van vrijwilligers kon Bromová een begin maken.

Stond en staat dan echt het hele dorp achter het initiatief? Als je naar Jindra Bromová luistert, denk je van wel. In Ckyne is er, zegt ze, nooit sprake geweest van een tegenstelling tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Joden en christenen leefden altijd vreedzaam naast en door elkaar.

Als ik later navraag doe bij Julius Müller – genealoog en kenner van de Tsjechisch-Joodse geschiedenis – bevestigt hij dit beeld. Joden en christenen gingen in de dorpen van het oude Bohemen veel met elkaar om. De regio kende geen getto's of sjtetls; als de plaatselijke machthebber Joodse bewoning toestond op zijn grondgebied, dan woonde de Joodse minderheid verspreid tussen de christelijke bevolking. Toch vermoed ik dat

FOTO'S: WIKIPEDIA

De synagoge Ckyne voor en na de restauratie

de harmonie tussen Joodse en christelijke dorpsgenoten vaak fragiel was. Ik denk daarbij bijvoorbeeld aan de affaire rond Leopold Hilsner, een zwakbegaafde Joodse jongen die eind 19e eeuw verantwoordelijk werd gehouden voor de dood van een christelijk meisje. Later werd hij ook nog beschuldigd van een tweede moord. In beide gevallen zou het gaan om een rituele moord, gepleegd met een 'Joods slagersmes'. De volkswuede was groot, en Hilsner werd in eerste instantie ter dood veroordeeld, een straf die later, na tussenkomst van de Tsjechische vader des vaderlands Tomáš Masaryk is omgezet in levenslang.

Ook bestonden er lange tijd allerlei discriminerende regels die het dagelijks leven van de Joden fundamenteel anders moeten hebben gemaakt dan dat van de christelijke Bohemers: niet alleen mochten Joden alleen ergens wonen als de plaatselijke edelman dat goed vond, en mocht een eenmaal toegelaten familie ook niet zomaar weg, maar ook mocht per gezin slechts één zoon trouwen, de oudste. Verder kent de regio een eeuwenlange geschiedenis van Joden die en bloc uit een stad of dorp werden verbannen (en soms jaren later weer welkom waren), Joden die speciale merktekens moesten dragen en die in het algemeen overgeleverd waren aan de grillen van de machthebber.

Tegenstand

In de aanloopfase naar de restauratie van het synagogegebouw leek er alsnog een kink in de kabel te komen, vertelt Bromová. Er bleek toch tegenstand tegen restauratie van het voormalige gebedshuis te zijn. Toen besloten

Bromová en de haren het pand (nog in ruïneuze staat) eenmalig te gebruiken voor een tentoonstelling van oude foto's en ansichtkaarten uit de regio. Dat bleek een gouden greep te zijn. Misschien was zo'n nostalgische blik op het verleden precies wat de bevolking nodig had in het prille postcommunistische tijdperk. In elk geval was de tentoonstelling een doorslaand succes. „Het hele dorp kwam kijken, de meesten zelfs twee keer. En vanaf dat moment had niemand meer bezwaren tegen de plannen,“ aldus Jindra Bromová.

Ook de burgemeester was overtuigd, vertelt ze. Uiteindelijk is de restauratie een succes geworden met steun van vooral overheidsgeld uit diverse potjes. Ook hebben particulieren grote en kleine donaties gedaan, zowel dorps- en regiogenoten als buitenlanders. Van de Joodse koepelorganisatie in Tsjechië ontvangt het initiatief in Ckyne geen steun. Jirí Daníček, tot voor kort voorzitter van de Federatie (en nog steeds bestuurslid) van Joodse Gemeentes in Tsjechië, noemt het 'geweldig' en 'prijzenswaardig' dat 'dit stukje Joods erfgoed is hersteld', maar wat hem betreft is dat ook alles. Een mooi gerestaureerd gebouw met een Joodse geschiedenis. Maar het Praagse rabbinaat benadrukt dat het geen synagoge is omdat het pand staat in een dorp waar geen Joden wonen en waar ook geen Joodse gemeente meer terugkeert.

Wat moet een regio zonder Joden met een synagoge?

Ontroering

De plechtigheid duurt lang. Alle nakomelingen – of ze nu Joods zijn of niet – worden opgeroepen voor een *alia*, een Toralezing. Wie geen eigen gebedsmantel bij zich heeft, krijgt er een te leen. Snel verzin ik een Hebreeuwse naam voor mezelf: *Lea bat Chaim*, Lea, dochter van Chaim. Dat kan wel als vertaling van Heleen, dochter van Hans. En gek genoeg voel ik ontroering als de naam Leah bat Chaim door de ruimte klinkt, en ik opsta met mijn verzonnen identiteit en met een geleende gebedsmantel om de schouders, en mijn stukje uit de Tora declameer. Op de *bima* waar mijn voorouders hetzelfde hebben gedaan, al bedenk ik er wel bij dat dit alleen geldt voor mijn mannelijke voorouders. In de tijd dat deze sjoel nog daadwerkelijk in gebruik was, zou ik de dienst vanaf de vrouwengalerij hebben bijgewoond. Ook zou het voor mijn voorouders onvoorstelbaar zijn geweest dat ik hier naast mijn zuster zit, die rabbijn is.

In de zaal zitten, behalve veel belangstellenden uit het dorp, ook Joden die geen band hebben met dorp of omgeving. Zo zijn er bezoekers uit Praag. Net als in andere Midden- en Oost-Europese landen is er in Tsjechië een revival bezig van alles wat met het jodendom te maken heeft. De synagoge van Ckyne is ook niet de enige die wordt opgeknapt in Tsjechië en Slowakije. In de communistische tijd was het jodendom niet bepaald iets om je mee te profileren. Dat gold voor elke godsdienst, maar daarnaast heeft de Tsjechische naoorlogse geschiedenis ook enkele apert antisemitische elementen gekend, bijvoorbeeld ten tijde van het stalinistische showproces

tegen Rudolf Slánský. Hij was een van de leiders van de communistische partij, en als secretaris-generaal van de partij de tweede man van het land. In 1951 werd hij afgezet, en kort daarna opgepakt en vastgezet, met een hele groep anderen, op verdenking van onder meer ‘titoïsme’. Na een showproces naar stalinistisch voorbeeld werd hij in 1952 veroordeeld tot de dood aan de galg. Hij was schuldig bevonden aan ‘trotskistische-titoïstische-zionistische activiteiten in dienst van het Amerikaanse imperialisme’. Opmerkelijk is dat van de groep van veertien mensen die tegelijk terechtstonden, maar liefst tien Joods waren.

In de mode

Al met al groeide het grootste deel van de naoorlogse generatie van Joodse Tsjechen niet echt in Joodse kring op. Velen wisten hoogstens vaag dat bijvoorbeeld hun oma Joods was. En pas in het postcommunistische tijdperk – toen het thema van identiteit in de mode kwam en daarnaast alle religies uit het verdomhoekje kropen – begonnen Joodse Tsjechen hun afkomst te herontdekken. Als tijdens de dienst het moment komt dat de Tora door de ruimte wordt gedragen en een

Haar gezicht blijft onbewogen, alsof ze dit elke sjabbes doet

deel van de aanwezigen opstaat en erachteraan loopt, staat ook een oude dame op. Steunend op haar rollator sluit ze zich bij de kleine processie aan. Haar gezicht blijft onbewogen, alsof ze dit elke sjabbes doet.

Na afloop van de dienst praat ik met haar. Eva Václavíková, 83 jaar, afkomstig uit Strakonice. De enige Joodse inwoner in de regio. Ze vertelt dat ze in haar kindertijd, voor de oorlog, naar de synagoge ging in Strakonice. Die bestaat nu niet meer. Sindsdien is ze nooit meer bij een plechtigheid met een Joods karakter geweest. Ze zegt – met nog steeds dezelfde neutrale blik – dat ze tijdens de ceremonie terug moest denken aan haar kindertijd, toen ze met haar grootouders naar sjoel ging. Alsof ze het gevoel heeft dat ze haar identiteit moet aantonen draagt ze een tasje bij zich. Daarin zit een versleten plastic mapje met papieren, onder meer haar geboorteakte. Ook heeft ze de gele Jodenster van haar moeder Ilona Kohnová bij zich. Eva overleefde de oorlog in de onderduik, haar moeder kwam terug uit kamp Theresienstadt. Verder overleefden alleen enkele tantes die getrouwd waren met christenen. Strakonice is niet ver van Ckyne. Verwacht ze hier nu vaker te komen? ‘Ja,’ zegt ze opgewekt. ‘Als mijn zoon me kan rijden.’

Jindra Bromová heeft dit ook gehoord. Even later zegt ze zachtjes tegen me dat ze niet verwacht dat er ooit genoeg plaatselijke Joden zullen zijn om een dienst te houden. Het is niet realistisch om op een *minjan* te rekenen, of het moeten toeristen zijn. De voormalige sjoel van Ckyne zal een museum en cultureel centrum zijn. Het gebouw zal overigens alleen in de warme maanden open zijn, het is te duur om het hele pand te verwarmen.

Het is vooral symbolisch dat het synagogegebouw van mijn voorouders is gerestaureerd. Wat moet een regio zonder Joden met een synagoge? En toch bekommert het dorp zich erom. Jindra Bromová omschrijft haar emotie tijdens de ceremonie als ‘puur geluk’. Ze zegt dat 22 jaar lang niemand in haar project geloofde. En nu is het gelukt. Inmiddels is bekend geworden dat het sjoelgebouw is verkozen tot beste restauratieproject van 2013 in Zuid-Bohemen. Of het project zelfs de onderscheiding ‘meest geslaagde restauratie van heel Tsjechië’ krijgt, wordt in april bekendgemaakt.

In de tuin achter het gebouw staat een verwilderde druivenstruik. De plant klimt tegen een muurtje. Van een afstand lijkt het een massa bruine dorre bladeren. Maar als ik dichterbij kom, zie ik dat de plant vol druiven zit. Ik proef er een paar. Ze zijn sappig en zoet. „Hij geeft elk jaar druiven,” zegt Bromová. „Maar in de afgelopen 22 jaar heb ik er nog nooit zoveel vruchten aan gezien als nu.” ■